

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

БОДНАР ВІКТОР БОГДАНОВИЧ

УДК: 2(477.85) – 9»1944–1985»

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ
ОБ'ЄДНАНЬ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ (1944 – 1985 рр.)**

Спеціальність 09.00.11 – релігієзнавство

Автореферат на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Острого – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі культурології, релігієзнавства і теології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАПН України
Балух Василь Олексійович,
Чернівецький національний університет,
декан філософсько-теологічного факультету

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Стоцький Ярослав Васильович,
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
професор кафедри психології
у виробничій сфері

кандидат історичних наук, доцент
Король Наталія Мирославівна,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
доцент кафедри теорії та історії культури

Захист відбудеться «29» червня 2016 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 48.125.01 у Національному університеті «Острозька академія» Міністерства освіти і науки України за адресою: вул. Семінарська, 2, м. Острог, 35800.

З дисертацією можна ознайомитись в Науковій бібліотеці Національного університету «Острозька академія» за адресою: вул. Семінарська, 2, м. Острог, 35800.

Автореферат розісланий «27» травня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук, професор

В. В. Павлюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У період незалежності України в нашій державі помітно активізувалося релігійне життя. Особливо це стосується регіонів, де в часи існування радянської влади, попри обмеження й переслідування, конфесії зуміли зберегти мережу своїх громад і релігійні традиції. До таких відноситься Чернівецька область, релігійне життя якої відзначалося в минулому й відзначається нині значними особливостями. Хоча серед інших областей України вона є найменшою за кількістю населення, однак за густотою релігійних громад посідає друге місце після Закарпатської. Її релігійне життя відзначається і великим різноманіттям, що обумовлено як особливостями національного складу населення краю, так і різними традиціями, які вкорінилися тут. Незважаючи на складність релігійного життя в регіоні, Чернівецька область, на відміну від деяких інших, не стала місцем, де б відбувались жорсткі конфронтації на релігійному ґрунті. У цьому плані її досвід міг би бути вартісним для інших регіонів України.

Для адекватного осмислення релігійних процесів у сучасній Чернівецькій області, а також для їхнього прогнозування необхідний аналіз конфесійного життя краю в минулому, зокрема за радянської влади. Саме тоді в області відбулися помітні релігійні трансформації, результати яких дають про себе знати до сьогоднішнього дня.

Дослідницький інтерес до обраної проблеми обумовлюється можливістю опрацювання архівних джерел, що стали доступними для дослідників лише за років незалежності України. Саме вони уможливають докладне вивчення реальних механізмів атеїстичного експерименту в Чернівецькій області за часів існування тут радянської влади.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри культурології, релігієзнавства і теології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Суспільно-культурні та етнорелігійні фактори у контексті євроінтеграційних процесів: світлоглядно-ціннісні та практичні виміри» (номер державної реєстрації 0115U001037).

Мета і завдання роботи визначені з урахуванням особливостей наукової проблеми, актуальності обраної теми і стану її вивчення. Метою дисертації є з'ясування особливостей функціонування релігійних організацій Чернівецької області в умовах радянського режиму впродовж 1944–1985 рр.

Досягнення окресленої мети передбачає вирішення таких дослідницьких завдань:

- з'ясувати особливості релігійного життя в Чернівецькій області за часів радянської влади, обумовлені географічним положенням краю, його соціальним та національним складом, історичними й релігійно-культурними традиціями;
- визначити чинники, з допомогою яких органи радянської влади намагалися обмежити вплив Руської Православної Церкви в області;
- показати протидію, яку чинили православні, виступаючи проти закриття храмів, руйнування хрестів, каплиць, спроб влади маргіналізувати православну обрядовість;

– простежити процес ліквідації традиційних неправославних конфесій в області (Української Греко-Католицької, Римо-Католицької церков, іудаїзму та старообрядництва);

– показати обмеження діяльності представниками влади легалізованих протестантських конфесій (євангелістських християн-баптистів, християн віри євангельської (п'ятидесятників), назарян та адвентистів сьомого дня);

– проаналізувати підпільну діяльність свідків Єгови;

– простежити протидію, яку чинили протестанти політиці атеїзації, здійснюваної органами радянської влади.

Об'єктом дослідження є релігійні об'єднання Чернівецької області.

Предметом вивчення – особливості функціонування релігійних об'єднань Чернівецької області впродовж 1944–1985 рр.

Релігійні об'єднання, які розглядаються в дисертації, автор поділяє на традиційні й нетрадиційні. До традиційних відносяться ті, які існували на теренах Буковини за часів Австро-Угорщини. Це – православ'я, в межах якого діяли специфічна течія осташів, старообрядництво, окремо римо-католицизм, греко-католицизм, іудаїзм.

До нетрадиційних конфесій у роботі віднесені протестантські течії, які з'явилися на теренах Буковини в період перебування у складі Румунії. Це – євангелістські християни-баптисти, християни віри євангельської (п'ятидесятники), адвентисти сьомого дня, свідки Єгови й назаряни. Окрім того, в середовищі євангелістських християн-баптистів і адвентистів сьомого дня існували опозиційні групи, що з'явилися за часів радянської влади. Це – баптисти-«розкольників» й адвентисти-«реформісти», котрі фактично діяли як окремі конфесії.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1944 по 1985 рр. Нижня межа обумовлена відновленням навесні 1944 р. радянської влади на території Чернівецької області. У цей час почався цілеспрямований наступ на релігійні організації – ліквідація Української Греко-Католицької Церкви, маргіналізація, а потім нищення традиційних неправославних конфесій (католицизму, іудаїзму та старообрядництва), переслідування протестантів. Із часом дійшла черга до Руської Православної Церкви, діяльність якої була помітно обмежена в 50-60-х рр. Верхня межа, 1985 р., обумовлена тим, що в той час переслідування релігійних організацій у краї почало спадати у зв'язку зі змінами, які тоді отримали назву «перебудова».

Для того, щоб з'ясувати специфіку функціонування конфесій на території Чернівецької області, дисертант змушений був подеколи виходити за хронологічні межі дослідження, зокрема звертатися до часів «перебудови», а також подій, які відбувалися під час Другої світової війни, періоду окупації Буковини Румунією у міжвоєнний період і навіть до часів Першої світової війни.

Територіальні межі дослідження охоплюють визначену сучасним адміністративним устроєм Чернівецьку область з її територіальним поділом на одинадцять районів (правда, впродовж 1944–1985 рр. кількість адміністративних районів та їхні межі змінювалися). Ця територія має історичну назву Буковини, яка вживається в дослідженні у відповідних контекстах.

Методи дослідження. Вибір методів дисертаційної роботи зумовлений методологією соціально-гуманітарного наукового пізнання. Передусім

використовувався концептуальний аналіз архівних документів і теоретичних напрацювань, розроблений в історичній науці та релігієзнавчих студіях. Важливими в означеній сфері є праці українських учених – релігієзнавців, істориків, філософів, культурологів, політологів. Серед них варто відзначити студії В. Балуха, Е. Бистрицької, Б. Боцюрківа, В. Докаша, В. Єленського, А. Колодного, В. Пашенка, О. Сагана, Н. Стоколос, Я. Стоцького, Л. Филипович, які присвячені питанням становища релігійних організацій у соціумі, головним напрямом їхньої діяльності, а також державно-релігійним відносинам.

Методи дослідження, які використовувалися в дисертації, потребували поєднання феноменологічного й історико-порівняльного підходів. На етапі пошуку архівних матеріалів застосовувалися методи евристики, аналізу й синтезу, описовий, порівняльний, класифікаційний й критичний джерел. Метод систематизації використовувався при дослідженні особливостей політики радянської влади щодо релігійних організацій, які діяли на теренах Чернівецької області.

При цьому дисертант у своїй роботі керувався такими загальнонауковими принципами пізнання як принципи об'єктивності, конкретності, історизму, позаконфесійності й світоглядного плюралізму.

Наукову новизну отриманих результатів визначають вибір і розробка теми дисертації, яка є першим комплексним історико-релігієзнавчим дослідженням специфіки функціонування релігійних об'єднань Чернівецької області за часів радянської влади у 1944–1985 рр. Отримані основні результати, які визначають наукову новизну дисертаційної роботи, полягають у наступному.

Уперше:

– з'ясовано специфіку діяльності органів радянської влади в Чернівецькій області щодо обмеження функціонування конфесій, яка обумовлювалася чинниками географічного положення (прикордонне становище області), соціальними (переважно аграрний характер краю), історичними (відносно пізні входження області до складу СРСР), етно-конфесійними (існування в краї різних національних груп зі своїми релігійними традиціями);

– доведено, що в радянський період на теренах Чернівецької області не припинялася боротьба віруючих проти політики атеїзації. Це знаходило вияв у різних формах – колективних зверненнях до органів влади, протестах проти ліквідації храмів, хрестів і каплиць, у захопленні віруючими недіючих храмових споруд, закликах до створення автокефальних православних і римо-католицьких структур у області, в нелегальній діяльності прихильників греко-католицизму, свідків Єгови, баптистів-«розкольників» і адвентистів-«реформістів»;

– встановлено, що органи влади, попри дії щодо обмеження діяльності Руської Православної Церкви, використовували цю конфесію для боротьби з іншими релігійними організаціями, зокрема Українською Греко-Католицькою Церквою й протестантськими громадами.

Уточнено:

– думку, що діяльність Руської Православної Церкви в Чернівецькій області за часів радянської влади мала свою специфіку, оскільки віруючі цієї конфесії намагалися зберігати традиції, що існували тут за часів Австро-Угорщини й

Румунії, зокрема, на відміну від інших регіонів УРСР й СРСР, православні богослужіння велися трьома мовами – церковнослов'янською, румунською й молдавською;

– тезу про конфесійну різноманітність Чернівецької області, де, окрім поширених на українських землях релігійних структур – Руської Православної, Української Греко-Католицької, Римо-Католицької церков, іудеїв, євангельських християн-баптистів, християн віри євангельської (п'ятидесятників), адвентистів сьомого дня, свідків Єгови, діяли «екзотичні» конфесії – російські старообрядці й назаряни, а в середовищі Руської Православної Церкви існувала специфічна течія осташів.

Отримали подальший розвиток:

– твердження, що в Чернівецькій області, як і загалом у Радянському Союзі, здійснювалося тотальне витіснення релігії з усіх сфер суспільного життя. Основні удари по релігійних організаціях області були здійснені в перші післявоєнні роки, коли була ліквідована Українська Греко-Католицька Церква й значно скоротилася кількість римо-католицьких храмів, а також на початку 1960-х рр., коли були маргіналізовані традиційні для області неправославні конфесії та різко зменшилась кількість громад Руської Православної Церкви;

– тезу про системне переслідування в області протестантських конфесій, яке, насправді, не дало бажаного ефекту для радянської влади; в умовах «наступу на релігію», зокрема нищення традиційних конфесій, протестанти не тільки зуміли знайти для себе соціальну нішу, а й намагалися розбудувувати свої структури;

– висновок про те, що атеїстична робота, яка реалізовувалася в області, часто відзначалася забюрократизованістю, формалізмом, адмініструванням і агресивною риторикою; загалом вона виявлялася неефективною, такою, що призводила до її несприйняття в суспільстві, передусім у середовищі селян, котрі становили більшу частину населення краю;

– тезу, що тиск органів радянської влади на протестантські конфесії, передусім євангельських християн-баптистів та адвентистів сьомого дня, призвів до появи в їхньому середовищі опозиційних структур баптистів-«розкольників» та адвентистів-«реформістів».

Теоретичне значення отриманих результатів полягає у тому, що в дисертації висвітлено комплекс релігієзнавчих проблем, які допоможуть конкретизувати наукове вивчення специфіки функціонування релігійних організацій Чернівецької області за часів радянської влади в 1944–1985 рр. Теоретичні й фактологічні матеріали дослідження є актуальними і для сучасної України, оскільки дають приріст нових знань, що можуть прислужитися для українського релігієзнавства. Представлена в дисертації інформація може бути корисною й для порівняльного аналізу проблем, які стосуються сучасного релігійного життя в Україні.

Практичне значення основних положень і висновків роботи полягає в тому, що вони можуть бути використані при викладанні курсів релігієзнавства, історії України, культурології, етнології, а також спецкурсів релігієзнавчої, історичної та культурологічної проблематики у вищих навчальних закладах. Окремі положення дисертаційного дослідження є актуальними при вирішенні міжконфесійних,

етноконфесійних і міжнаціональних проблем державними органами й релігійними організаціями.

Апробацію основних положень і результатів дослідження здійснено у восьми наукових публікаціях. Більшість положень дисертації були викладені на спільній конференції кафедри культурології, релігієзнавства і теології Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича і Чернівецького обласного Управління Служби безпеки України з проблем розсекречення матеріалів про репресованих священиків «Розсекречені справи. Каральна система та релігія на Буковині» (Чернівці, 19 листопада 2011 р.), міжнародних науково-практичних конференціях: «Освіта і життєвий світ особистості: європейський досвід і українські реалії» (Чернівці, 23-24 квітня 2015 р.), «Толерантність: соціально-смыслові варіації та євроінтеграційний контекст» (Чернівці, 8-9 травня 2015 р.), на регіональній конференції «Українська Греко-Католицька Церква у контексті вітчизняної історії та сучасних суспільних реалій (до 150-ліття з дня народження митрополита Андрея Шептицького)» (Тернопіль, 24-25 квітня 2015 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображено у 8 публікаціях, з яких 4 надруковано в наукових фахових виданнях України й 1-а в зарубіжному науковому виданні.

Структура дисертації обумовлена поставленою метою та завданнями й містить три розділи, дев'ять підрозділів, висновки, додатки та список використаних джерел (300 позицій). Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок, із них основного тексту 176 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, означено її зв'язок з науковими програмами, сформульовано мету й завдання, визначено об'єкт і предмет, хронологічні й територіальні межі дослідження, розкрито його теоретико-методологічні засади, сформульовано положення наукової новизни, теоретичне й практичне значення роботи та перспективи використання результатів, а також зазначено форми їхньої апробації.

У **першому розділі** – «Історіографія та джерела дослідження» – проаналізовано ступінь вивчення проблеми, а також подано огляд джерельної бази дослідження.

У **підрозділі 1.1 «Стан наукової розробки проблеми»** розглядаються й аналізуються праці вітчизняних та зарубіжних істориків, релігієзнавців і політологів із досліджуваного питання. Зазначається, що історіографічний доробок теми є недостатнім.

У радянський період не було комплексних досліджень з історії релігійних організацій на українських землях. Публікації, які стосувалися цих питань, мали заідеологізований характер. До таких варто віднести роботи В. Беляєва, С. Беца, М. Болдичара, С. Возняка, Я. Галана, С. Даниленка, К. Дмитрука, В. Добричева, В. Клімова, Я. Ковальського, А. Онищенко, Д. Похилевича, І. Тельмана. У цих роботах, як правило, питання функціонування релігійних організацій на

теренах Чернівецької області не висвітлювалося. Винятком є книга В. Лешана «Лици християнського сектантства», в якій автор розглядав питання діяльності протестантських конфесій на Буковині.

Щодо наукових досліджень періоду української незалежності, то базовою роботою щодо висвітлення питань розвитку православ'я, католицизму, протестантизму на українських землях є «Історія релігії в Україні» в 10-ти томах за редакцією А. Колодного (томи 3, 4, 5, 6). Правда, матеріалів, які б розглядали діяльність релігійних об'єднань у Чернівецькій області в часи радянської влади, в цих роботах подано вкрай мало. Побіжно торкалися цього питання такі сучасні українські науковці, як О. Бажан, Е. Бистрицька, В. Войналович, Ю. Вільховий, І. Данілова, В. Єленський, С. Здіорук, В. Пашенко, О. Саган, І. Саламаха і Я. Стоцький.

Історія релігії та її інституцій на українських землях досліджувалася також вченими української діаспори. Однак їхні студії зазвичай мали серйозний недолік – брак архівних матеріалів. Водночас фрагментарні матеріали, що стосувалися діяльності релігійних організацій на Буковині, зустрічаються в роботах Б. Боцюрківа, І. Власовського, митрополита Іларіона (І. Огієнка) та низки інших науковців.

Питання становища релігії, церкви та віруючих у СРСР розглядалися й окремими західними авторами. Як правило, їхні дослідження базувалися на аналізі тих радянських офіційних джерел, які неможливо було закрити від західних аналітиків, та матеріалах конфесійного самвидаву. Це, зокрема, праці В. Глетчера, В. Коларза, Р. Конквеста, К. Лейна, М. Спінки, А. Тамборри та М. Хейварда.

Останнім часом з'явилися роботи, в яких розглядаються деякі аспекти релігійного життя на території Чернівецької області за радянської доби. До таких належить монографія С. Яремчука «Православна Церква на Буковині у радянську добу (державно-церковні взаємини)». У ній автор розглядає державно-церковні стосунки у краї та дає оцінку багатьом подіям і явищам, які відбулися в релігійному житті Чернівецької області в радянський період. У книзі, написаній на багатому архівному матеріалі, автор намагався відтворити об'єктивну картину функціонування Руської Православної Церкви в умовах панування комуністичної ідеології. Як недолік монографії можна вважати відсутність розгляду питання про участь Руської Православної Церкви у боротьбі з протестантами й греко-католиками на теренах Буковини.

Чимало сюжетів, що стосуються діяльності протестантських конфесій у Чернівецькій області, знайшли відображення в роботах М. Жукалюка й Д. Чернописького. Правда, вони, написані протестантськими авторами, відзначаються конфесійною заангажованістю.

З'явилися також праці, в яких висвітлювалися окремі питання етноконфесійних стосунків у Чернівецькій області. Це книги І. Чеховського «Чернівці – місто зустрічі культур і релігій» та «Чернівці – ковчег під вітрилами толерантності», де їхній автор розповідає про різні конфесії, що існували й існують нині у Чернівцях.

Загалом аналіз стану наукової розробки проблеми свідчить, що нині немає досліджень, в яких би комплексно розглядалося питання функціонування на теренах Чернівецької області з 1944 по 1985 рр. як традиційних, так і нетрадиційних

конфесій. Також відсутні роботи, де б розглядалися особливості їхньої діяльності в порівнянні з іншими регіонами України.

У підрозділі 1.2 «Джерельна база» аналізуються основні групи джерельних матеріалів.

Джерельна база дослідження сформована переважно на основі архівних матеріалів, більшість яких уперше вводяться до наукового обігу. Це документи обласних органів влади – протоколи засідань бюро Чернівецького обкому КПУ, секретаріату обкому, звіти контролюючих органів, скарги, заяви, доповідні записки, характеристики конфесій, священників, пресвітерів, абітурієнтів духовних закладів, різні статистичні дані щодо проведених радянських свят, зокрема «імянаречень», вінчань, похоронів тощо.

Джерелами дослідження також є видання різних конфесій, спогади релігійних діячів, щоденники безпосередніх тих чи інших учасників подій релігійного життя, листування віруючих та владних чиновників.

До архівів, які містять основний комплекс документів із дисертаційної проблематики, належать Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАОВУ), Центральний державний архів громадських організацій України (ЦДАГОУ) та Державний архів Чернівецької області (ДАЧО). Виявлення та опрацювання документів зазначеного масиву уможливили заповнення історіографічного вакууму щодо радянського періоду історії буковинського краю та дозволили з'ясувати відмінності релігійного життя області від інших регіонів України.

Важливі для дослідника дані містяться в матеріалах ЦДАВОУ фонду Р-4648 «Рада в справах релігії при Міністерстві у справах міграції і національностей України та її попередники (об'єднаний фонд) 1943–1994 рр.». Так, в описах 1-2 виявлено статистичну інформацію про монастирі та церкви, списки духовенства, зокрема ченців, відомості про них, доповідні записки уповноваженого Ради у справах Руської Православної Церкви, уповноваженого Ради у справах релігійних культів та уповноваженого Ради в справах релігій. У документах Ради в справах релігій при Раді Міністрів УРСР виявлені дані про релігійну ситуацію, процеси і явища в різних релігійних об'єднаннях Чернівецької області за 1944–1965 рр. Там же зберігається справа, де містяться списки закритих костелів і зареєстрованих в Україні синагог. У цьому ж фонді, в описах 3-4, є справи, де є інформаційні звіти щодо діяльності релігійних організацій.

Значно багатшою виглядає інформація з ЦДАГОУ. В 11 раніше засекречених справах фонду 1 під назвою «Особливий сектор ЦК КП(б)У» містяться дані про віросповідання, якими цікавилися партійні чиновники ЦК, списки церков і молитовних будинків, а також матеріали антирелігійної пропаганди.

Найбільший масив даних дисертантом отримано з ДАЧО. Так, у фонді 1 опису 2 «Чернівецький обласний комітет Комуністичної партії України» міститься 13 справ, які висвітлюють практику контролю обкому партії за виконанням атеїстичної політики на місцях. Серед його документів виявлено квартальні звіти уповноваженого Ради у справах Руської Православної Церкви по Чернівецькій області у 1940-1950-х рр. XX ст. та уповноваженого Ради у справах релігійних

культів по Чернівецькій області, інформацію партійних органів про виконання різних постанов ЦК КПРС щодо антирелігійної пропаганди серед учнів і студентської молоді, матеріали секретаріату Чернівецького обкому партії з атеїстичних питань.

У ДАЧО зберігаються два найбільші фонди Р-621 і Р-623 з питань роботи уповноваженого Ради у справах Руської Православної Церкви при Раді Міністрів СРСР по Чернівецькій області. Серед масиву фонду Р-621 опрацьовано статистичні матеріали про діючі церкви, відкриття храмів тощо.

Фонд Р-623 охоплює значно більшу кількість справ, частина з яких стосується статистичних даних про діючі церкви, молитовні будинки, духовенство і духовні навчальні заклади, листування з райвиконкомами щодо релігійних культів і обрядів. Великий масив його матеріалів стосується скарг віруючих, пов'язаних із закриттям молитовних будинків протестантських громад краю, а також довідки, акти, рішення з цих питань.

Вартісними для дисертації стали документи щодо взаємодії уповноваженого Ради у справах релігій по Чернівецькій області та обласного управління Міністерства державної безпеки, матеріали з діяльності релігійних громад іудаїзму, адвентизму, євангельських християн-баптистів, свідків Єгови. У цьому ж фонді збереглася інформація про старообрядців Білокриницької згоди, а також звіти про діяльність церков у 1960-х рр. ХХ ст.

Низка справ ДАЧО стосуються висвітлення заходів уповноваженого Ради у справах релігій по Чернівецькій області щодо утворення релігійних громад і виконавчих органів релігійних організацій, заходів, спрямованих на виконання постанови ЦК КПРС від 16 липня 1971 р. «Про посилення атеїстичного виховання населення на 1971 і 1972 рр.». Важливими документами цього архіву, що висвітлюють діяльність релігійних об'єднань Чернівецької області, є інформація про зняття з реєстрації римо-католицьких, греко-католицьких, православних, протестантських громад, а також дані про т. зв. «освоєння церков під народногосподарські цілі».

Вищезгаданий масив завершують матеріали про роботу апарату уповноваженого Ради у справах релігій Чернівецькій області з іноземними туристами та духовенством, де висвітлюється внесок цієї інституції у протидію т. зв. «зарубіжній релігійній пропаганді». Також там знаходяться матеріали перевірки результатів контролю за діяльністю громад адвентистів сьомого дня і адвентистів-«реформістів».

Важливим джерелом інформації для дисертації стали конфесійні видання, зокрема матеріали самвидаву, нарративні джерела, серед яких вагоме місце зайняли спогади віруючих.

Також при написанні роботи дисертантом використовувалися матеріали зі збірників опублікованих документів, в яких уміщено законодавчі акти, акти органів виконавчої та судової гілок влад радянської держави.

Вищеназвані матеріали допомогли проаналізувати становище релігійних організацій у Чернівецькій області за радянської влади, показати особливості їхнього функціонування в цьому регіоні.

У другому розділі «Обмеження діяльності традиційних конфесій: чинники і наслідки» встановлено, як органами радянської влади здійснювався тиск на традиційні конфесії Чернівецької області і як наслідок цього тиску була обмежена діяльність Руської Православної Церкви й маргіналізовані інші традиційні конфесії – Українська Греко-Католицька, Римо-Католицька церкви, іудаїзм і старообрядництво.

У підрозділі 2.1 «Становище Руської Православної Церкви в Чернівецькій області впродовж другої половини 40-их – першої половини 60-их рр. ХХ ст.» досліджено, які тенденції були характерними для діяльності Руської Православної Церкви в післявоєнний період і часи хрущовської «відлиги».

У 1940 р., коли на території Буковини була встановлена радянська влада, тут діяло 417 православних храмів. Православ'я було домінуючою релігійною течією. Проте це домінування не можна назвати абсолютним, оскільки в той час у краї існувало 370 громад інших конфесій. У 1944-1945 рр., після того, як на Буковині була відновлена радянська влада, православне духовенство колишньої Буковинської митрополії, що була складовою Румунської Православної Церкви, за «особистим проханням» перейшло під юрисдикцію Руської Православної Церкви. У Чернівецькій області в 1945 р. була створена окрема православна єпархія, архірей якої мав титул єпископа Чернівецького й Буковинського. Водночас православ'я в краї мало особливий характер. Так, богослужіння в церквах продовжувало вестися трьома мовами – церковнослов'янською, румунською й молдавською. Також у середовищі православних Буковини продовжували діяти т. зв. осташі, румунські націоналісти, що апелювали до православних традицій. Вони з'явилися на Буковині в міжвоєнний період.

У перші повоєнні роки православне духовенство в області не зазнавало серйозних переслідувань. Це було обумовлено низкою причин. По-перше, в той час у Радянському Союзі проводилася відносно ліберальна політика щодо Руської Православної Церкви, яку Й. Сталін і його оточення намагалися використати в своїх цілях. По-друге, на Буковині в означений період радянська влада була ще дуже слабкою. Відповідно, репресії проти православних могли б привести до небажаних для влади конфліктів. По-третє, в області продовжували діяти громади Української Греко-Католицької Церкви, яку офіційно ліквідували ухвалою Львівського псевдособору 1946 р. Влада працювала над тим, щоб приєднати ці громади до Руської Православної Церкви. У такій ситуації остання ставала своєрідним союзником радянської влади.

У 1949 р. в області діяло 366 православних церков і 2 монастирі. На служінні перебувало 185 священників. Тобто порівняно з 1940 р. відбулося певне скорочення кількості православних осередків. Але причиною цього стали не дії влади, а воєнне лихоліття й те, що край покинула значна частина православних священників-румунів.

Водночас ліберальна політика радянської влади щодо Руської Православної Церкви тривала недовго. Уже на початку 1950-х рр. в краї спостерігаємо вияви цілеспрямованого наступу на громади цієї конфесії. Особливо він став помітним після смерті Й. Сталіна. Пік «наступу на релігію» припав на першу половину

1960-х рр. що було обумовлено ідеологічними чинниками, оскільки у 1961 р. на XXII з'їзді Комуністичної партії Радянського Союзу була прийнята т. зв. «третя програма партії», яка передбачала побудову комуністичного суспільства, де не залишалося місця для релігії.

У той час переслідувань зазнало православне духовенство. На священників спеціально накладали високі податки, конфіскували їхні приватні приміщення, провокували на порушення законодавства та виганяли з парафій. Також проводилася щодо духовенства відповідна кадрова політика. Володіючи механізмами тиску на єпархіальне управління, влада домагалася того, щоб на місце досвідчених священнослужителів або не призначалися наступники, або поставлялися особи без відповідної освіти і навичок. З одного боку, влада підтримувала морально розкладених служителів культу, з другого ж – начебто критикувала за духовне падіння, Цим вона сприяла укоріненню та поширенню на місцях релігійного нігілізму.

Поступово розгортався процес закриття храмів, руйнування каплиць і пам'ятних хрестів. Влада намагалася обмежити християнську обрядовість, переслідувала молодь, яка відвідувала православні церкви. За двадцятилітній післявоєнний період у Чернівецькій області влада знищила два монастирі й помітно скоротила мережу православних громад.

У підрозділі 2.2 «Діяльність органів влади щодо зменшення впливу Руської Православної Церкви в період «застою» показано, як за допомогою різноманітних методів влада добивалася зменшення впливу на населення православних церковних структур.

У період «застою» (1965-1985 рр.) намітилася певна тенденція лібералізації радянського режиму щодо релігійних організацій. Однак тривав процес поступової ліквідації православних громад і храмів, руйнації пам'ятних хрестів, каплиць і святих місць. Правда, робилося це не в таких масштабах, як у першій половині 1960-х рр. Ліквідовуючи православні церкви, влада використовувала різноманітні методи їх нищення – від спалення чи вивезення майна до його крадіжок, освоєння порожніх церков під музеї, колгоспні комірні, шкільні та архівні заклади, спортивні зали тощо. Наслідком цього стало те, що станом на 1 вересня 1980 р. в області діючими залишилися лише 180 православних храмів. Тобто з кінця 1940-х рр. їхня кількість скоротилася у два рази. Остання стадія наступу на буковинські православні церкви припала на 1982–1983 рр. Саме в ці роки в області розпочалася кампанія вивезення залишків майна із закритих храмів. Однак, завдячуючи протидії з боку віруючих, вона виявилася недостатньо ефективною.

Паралельно з цим розгорталася атеїстична пропаганда, поєднана з наступом партійних, адміністративних, комсомольських, профспілкових та інших органів на всі сфери життя Церкви. Йшов процес обмеження православної обрядовості й нав'язування обрядовості радянської. Представники влади забороняли храмові свята, наказували відмінити богослужіння під час посівної та збиральної кампаній у колгоспах. Проте атеїстична робота часто здійснювалася формально. Іноді місцеві пропагандисти-атеїсти, виховані в православних сім'ях, фактично саботували цю роботу, лише імітуючи її.

В умовах «застою» поступово наростав опір атеїзації населення. Так, продовжувала зберігатися православна обрядовість, парафіяни виступали проти закриття храмів. Набули поширення колективні звернення з різних населених пунктів області з вимогою до органів влади зареєструвати православні громади й передати їм закриті храми. Тоді ж траплялися непоодинокі випадки, коли церковні активісти самочинно захоплювали закриті церкви. Щоб уникати гострої конфронтації з православними, органи влади іноді були змушені йти на поступки.

У підрозділі 2.3 «Маргіналізація неправославних традиційних конфесій» розглядається діяльність на теренах Чернівецької області Української Греко-Католицької, Римо-Католицької Церков, адептів іудаїзму й старообрядництва.

Найбільших гонінь зазнали вірні Української Греко-Католицької Церкви. Остання потрапила під заборону після Львівського псевдособору 1946 р. На той час в області діяло 20 греко-католицьких храмів. У 1947 р. 11 з них передали Руській Православній Церкві. Інші або були знищені, або ж їхні приміщення використовувалися під господарські потреби.

Щодо Римо-Католицької Церкви, то вона зазнала помітних втрат у воєнний час. Станом на 1944 р. у Чернівецькій області діяло 16 костелів і було близько 4 тис. віруючих-католиків. Переселення з Буковини в післявоєнний період польського населення, яке переважно сповідувало католицизм, призвело до закриття значної частини католицьких костелів. Так, на 1961 р. в області їх залишилося лише 8. Таким чином, католицизм став маргінальною релігійною структурою, яка не відігравала відчутної ролі в духовно-культурному житті краю.

У довоєнний період на Буковині другою за впливом конфесією був іудаїзм. У 1940 р. на території краю діяло 170 іудейських громад. Під час Другої світової війни іудейська спільнота зазнала значних втрат від рук румунських окупантів. Та попри це, євреї, які залишилися живими, продовжували дотримуватися традицій іудаїзму. Наприкінці 1940-х рр. в області функціонувало 9 синагог, з них 4 у Чернівцях. Віруючих євреїв у місті мешкало близько 2 тис., у районах – біля 500. Правда, станом на 1953 р. залишилося лише 5 діючих синагог.

Єврейське населення у Чернівцях у 1950–1960-х роках ХХ ст. масово відвідувало синагоги, відзначало свята, випікало і продавало мацу. З утворенням держави Ізраїль у 1948 р. буковинські євреї відчули підтримку одновірців із закордону. У зв'язку із т. зв. «Шестиденною війною» Ізраїлю на Близькому Сході 1967 р. уряд СРСР почав проводити жорстку політику, спрямовану проти сіонізму. Відповідно, почалося переслідування буковинських євреїв та закриття синагог.

Особливе місце в релігійному житті Буковини займали російські старообрядці т. зв. Білокриницької згоди. Оселилися вони тут наприкінці XVIII ст. До приходу радянської влади представники цієї конфесії намагалися дотримуватися своїх традицій і фактично жили ізольовано. У 1940 р. в області діяло 8 старообрядницьких громад і два їхні монастирі. Оскільки радянською владою старообрядцям нав'язувалася колгоспна система, яку вони не сприймали і яка фактично руйнувала їх замкнутий спосіб життя, багато з них відмовлялося вступати в колгоспи і жили від доходів, що їм давала робота на присадибних ділянках. Унаслідок цього в

1953 р. залишилося 5 громад старообрядців. Згодом їх осередки взагалі зняли з документального обліку і вони вважалися неіснуючими.

У **третьому розділі «Релігійне життя протестантських конфесій»** розглянуто діяльність євангельських християн-баптистів, християн віри євангельської (п'ятидесятників), назарян, адвентистів сьомого дня та свідків Єгови.

У *підрозділі 3.1 «Специфіка розбудови структур євангельських християн-баптистів»* встановлено, що за радянських часів євангельські християни-баптисти зуміли не лише зберегти, а й розбудувати свої структури, перетворившись в одну з найвпливовіших конфесій у регіоні.

У 1940 р. на території Чернівецької області діяло 80 баптистських громад. Під час Другої світової війни вони зазнали втрат. У післявоєнний період було зареєстровано 46 їхніх громад, які обслуговувались 45 пресвітерами. Станом на 1977 р. таких громад уже було 50, а кількість баптистів становила 6649 осіб.

Зростання баптистських і загалом протестантських громад було пов'язано з низкою причин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. До об'єктивних можна віднести те, що Чернівецька область була переважно сільськогосподарською, де селяни отримували значну частину доходів від присадибних господарств. Тому економічно вони були відносно незалежними. Унаслідок цього частина з них могла дозволити собі бути «ідеологічними дисидентами», дотримуватися небажаних для влади релігійних поглядів. Поширенню баптизму й протестантизму сприяла також відносна простота й доступність віровчення. Частина буковинців, будучи незадоволеною консервативною обрядовістю та ієрархізмом традиційних конфесій краю, поповнювала баптистські й інші протестантські громади. До об'єктивних причин поширення баптизму й протестантизму в області можна віднести й скорочення мережі громад традиційних конфесій. Це сприяло тому, що частина їхніх представників почали переходити до протестантів.

До суб'єктивних причин зростання баптистських та інших протестантських громад варто віднести демографічну політику цих конфесій, зорієнтовану на створення багатодітних сімей і перетворення їх у «домашні церкви». Також до них слід віднести й активну діяльність керівників баптистських громад, які, зокрема, використовуючи підпільну діяльність баптистів-«розкольників», вміло протидіяли спробам атеїзації з боку органів влади й відстоювали свої права. До того ж, вони часто отримували матеріальну і духовну підтримку з боку своїх одновірців із-за кордону.

Баптисти створили в Чернівецькій області розгалужену структуру, незважаючи на те, що влада переслідувала адептів цієї конфесії. Зокрема, ці переслідування полягали в конфіскації майна баптистських громад, у заборонах щодо їх реєстрації, штрафів, арештів окремих лідерів тощо.

Обласні уповноважені, секретарі районних рад створювали на місцях агентурні апарати, за допомогою яких намагалися тримати баптистські громади під постійним контролем. Однак ефективність цієї діяльності не була високою.

Посилаючись на статті Конституції СРСР, баптисти вимагали дотримання права свободи совісті. Також намагалися виховували у християнському дусі підрастаюче покоління, створювали релігійні оркестри, хори, з якими здійснювали

поїздки краєм та за його межами, уміло організували обряди хрещення, весілля, похорон, свята жнив, Різдва, Великодня та інші.

У *підрозділі 3.2 «Відстоювання християнами віри євангельської (п'ятидесятниками) та назарянами своєї релігійної ідентичності»* вказується на те, що органи влади були зорієнтовані на ліквідацію християн віри євангельської (п'ятидесятників) і назарян як конфесій.

Представники влади виступали за те, щоб приєднати п'ятидесятників до громад євангельських християн-баптистів. У таких умовах п'ятидесятникам довелося боротися за свою релігійну ідентичність. Вони часто діяли нелегально. А це, в свою чергу, загострювало їхні відносини з владою.

П'ятидесятники чинили опір возз'єднанню з баптистами, а там, де такі об'єднання все ж інституювалися, нерідко виникали конфлікти. На 1977 р. в області існувало 18 п'ятидесятницьких громад чисельністю 990 осіб. З них лише 3 громади були зареєстрованими.

Для радянської влади п'ятидесятники створювали відчутні проблеми, оскільки серед них поширеними були емігрантські настрої. Деякі представники цієї конфесії вимагали, щоб їм дозволили виїхати в країни, де вони могли б вільно сповідувати віру. Зазнаючи переслідувань, п'ятидесятники все ж зуміли створити ефективно діючі структури, на чолі яких стояли активні провідники.

Тривалий час свою релігійну ідентичність зберігали назаряни. Ця течія протестантського спрямування виникла на початку ХХ ст. в Угорщині. Поширилася на Буковині лише в 6 селах Глибоцького району Чернівецької області. Через те, що назаряни не виявляли особливої активності, зокрема не займалися місіонерською діяльністю, у 1983 р. рішенням відповідних органів влади їх зняли з реєстрації як таких, що «втратили організаційну діяльність».

У *підрозділі 3.3 «Опір політиці атеїзації громад адвентистів сьомого дня»* показано, що друге місце серед протестантських громад за чисельністю й активністю в релігійному житті краю займали адвентисти сьомого дня.

В 1940 р. на території Чернівецької області діяло 48 громад адвентистів сьомого дня, а в період «перебудови» їхня кількість досягла 89-ти. Отже, вони, як і баптисти, за радянських часів зуміли розширити свою мережу. Адвентисти намагалися активно діяти й часто протистояли органам влади.

Активісти цієї конфесії заявляли, що в СРСР не реалізовується право на свободу совісті: їм не дозволяють навчати дітей релігії, переслідують за релігійні переконання, не дозволяють повноцінно відправляти свій релігійний культ. У супереч заборонам органів влади, адвентисти намагалися навчати дітей свого віровчення, активно залучали їх до молитовних зібрань, організували хори, оркестри, розповсюджували різноманітну релігійну літературу, в т.ч. таку, яка вважалася «недозволеною».

Найбільш активних адвентистів представники влади викликали на «профілактичні бесіди», а деяких притягували до адміністративної й кримінальної відповідальності. Зокрема, деяких адвентистів судили за відмову служити в армії. У процесі довголітнього протистояння з владою від адвентистів сьомого дня відкололося радикальне крило «реформістів», представники якої займали

антирадянську позицію. Вони відкрито вели мову про те, що в СРСР відсутня реальна свобода совісті.

Адвентисти, як і баптисти, отримували підтримку своїх одновірців, які проживали за кордоном. Між адвентистськими громадами в області й закордонними адвентистськими структурами існували контакти. Також серед адвентистів поширювалися еміграційні настрої.

У підрозділі 3.4 «Підпільна діяльність свідків Єгови» підтверджено, що свідки Єгови, порівняно з іншими конфесіями протестантського напрямку, зазнавали найбільших утисків.

Громади цієї конфесії не реєструвалися владою й тому змушені були діяти нелегально. Органи влади вбачали в їхній діяльності антирадянські моменти й переслідували активних свідків Єгови, притягаючи їх до кримінальної чи адміністративної відповідальності. Зокрема, їх переслідували за поширення «недозволеної» релігійної літератури й проведення релігійних зібрань. Чимало з них були засуджені за відмову служити в армії.

Діяльність в нелегальних умовах, а також жорсткий тиск владних органів не дав можливості свідкам Єгови розгорнути діяльність й розширити свій вплив. На кінець 1980-х рр. кількість незареєстрованих громад цієї конфесії становила 18 одиниць, в яких перебувало 2232 особи.

У **висновках** відображено основні наукові результати дисертаційного дослідження, домінують яких є такі положення:

1. Релігійне життя в Чернівецькій області за часів радянської влади характеризувалося певними особливостями і відрізнялося від релігійного життя в інших регіонах УРСР, що обумовлювалося низкою чинників.

Передусім це чинники географічного характеру. Увійшовши до складу СРСР, Чернівецька область стала прикордонним регіоном, де мешкало чимало представників молдавської й румунської національностей, які мали зв'язки з сусідньою Румунією. Прикордонне становище краю обумовлювало певну стриманість органів радянської влади в атеїзації місцевого населення. В області намагалися створити враження, що тут немає проблем із забезпеченням свободи совісті, оскільки цей регіон часто відвідували іноземці й негативна інформація про переслідування віруючих відносно легко звідси проникала за кордон.

Важлива роль у релігійному житті краю належала чинникам соціальним. Чернівецька область була переважно аграрним регіоном, де лише в післявоєнний період утвердилася колгоспна система. Доходи значної частини селян залежали не від роботи в колгоспах, а доходів від присадибних ділянок. Це робило їх відносно незалежними від органів влади й обумовлювало те, що вони погано піддавалися владному атеїстичному тиску і були соціальною базою для релігійних організацій.

Неабияку роль у релігійному житті Чернівецької області відіграла й та історична обставина, що цей край відносно пізно увійшов до складу СРСР – лише в 1940 р. Остаточо ж радянська влада утвердилася тут в повоєнний період. Оскільки в області фіксувалися відчутні антирадянські настрої, владні органи спочатку були змушені проводити відносно помірковану антирелігійну політику.

Зрештою, попри переслідування віруючих і маргіналізацію окремих конфесій, Чернівецька область, як і в довоєнні часи, залишалася поліконфесійним регіоном. До того ж тут, окрім звичних для інших регіонів України конфесій, діяли «екзотичні» течії осташів і назарян.

2. Найбільшою релігійною течією в Чернівецькій області залишалось православ'я. У ньому, на відміну від інших регіонів України, були сильні румунські й молдавські традиції. Підпорядкувавши в 1945 р. православних краю Московському патріархату, влада намагалася використовувати представників цієї конфесії у своїх цілях. У післявоєнний період Руську Православну Церкву використовували для знищення Української Греко-Католицької. Також окремі православні священники вели боротьбу з представниками протестантських конфесій. Це, а також слабкість радянської влади в краї в перші повоєнні роки, були причинами того, що тоді Православна Церква на Буковині не зазнавала переслідувань.

Однак у кінці 1950-х рр. влада розгортає боротьбу за обмеження впливу Руської Православної Церкви в області. Її пік припав на першу половину 1960-х рр., коли відбувалося масове зняття з реєстрації православних громад й закриття храмів. Обмеження владою впливу Руської Православної Церкви на населення відбувалося і в наступні роки, правда не в таких масштабах.

Ця політика здійснювалася в кількох напрямках. По-перше, це була ліквідація православних осередків – монастирів, храмів, каплиць, руйнування святих місць, а також пам'ятних хрестів. Водночас здійснювалося освоєння культових споруд, у яких розміщувалися музеї, клуби, спортзали, склади тощо. По-друге, органи влади проводили цілеспрямовану політику підбору таких кадрів православного духовенства, які б не виявляли релігійної активності. По-третє, влада намагалася маргіналізувати православну обрядовість, змушуючи людей працювати під час православних свят і обмежувала їхню участь у православних обрядах. Водночас із цим уперто насаджувалася радянська обрядовість.

3. Хоча в області здійснювався системний наступ на православ'я, а значна частина православного духовенства займала конформістську позицію, не бажаючи конфліктувати з владою, православні протидіяли політиці атеїзації. Частина з них виступала проти закриття храмів, руйнування каплиць, пам'ятних хрестів, святих місць. Траплялися випадки, коли православні віряни захоплювали закриті храми, відновлювали каплиці, хрести. Також вони зверталися зі скаргами в органи влади, вимагаючи повернути їм церкви. Утиски православних із боку влади, а також діяльність Московської патріархії, яка накладала грошові побори на парафії Чернівецької області, навіть призвели до появи ідеї створення в краї автокефальної православної структури. Однією з форм протидії антирелігійній політиці стало збереження віруючими своєї традиційної православної обрядовості й ігнорування ними обрядовості радянської.

4. У перші повоєнні роки в Чернівецькій області відчутно скоротилася мережа традиційних неправославних конфесій. Після Львівського псевдособору 1946 р. тут змушені були припинити свою діяльність громади Української Греко-Католицької Церкви. Частина з них стали православними, частина взагалі була

ліквідована. Деякі греко-католики продовжували діяти в підпіллі. У краї також значно скоротилася кількість римо-католицьких громад. Це було пов'язано з тим, що більша частина польського населення Буковини покинула цю територію і виїхала до Польщі. Помітно скоротилася й кількість іудейських громад. Це стало наслідком того, що під час румунської окупації Буковини в 1941-1944 рр. відбувалося знищення єврейського населення та ліквідація іудейських громад. Хоча за радянської влади немало іудейських громад відновили свою діяльність, проте далеко не в тих масштабах, як це було в довоєнний час. Щодо російського старообрядництва, то його представники зберігали релігійну ідентичність переважно завдячуючи соціальній ізоляваності. Запровадження колгоспної системи в районах, де проживали старообрядці, сприяло руйнуванню цієї конфесії. Тим більше, що влада здійснювала заходи щодо секуляризації старообрядців. Політика атеїзації, яка особливо інтенсивно проводилася в першій половині 1960-х років, призвела до того, що традиційні неправославні конфесії в Чернівецькій області були маргіналізовані.

5. Органи радянської влади проводили системну політику обмеження діяльності поширених в Чернівецькій області протестантських конфесій – євангельських християн-баптистів, християн віри євангельської (п'ятидесятників), адвентистів сьомого дня і назарян. Це здійснювалося за наступними напрямками: зняття з реєстрації протестантських громад та конфіскація в них молитовних будинків, відмова в реєстрації відносно невеликим громадам, притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності найбільш активних протестантських пресвітерів та проповідників, «закріплення» в організаціях та підприємствах за віруючими-протестантами пропагандистів атеїзму, які мали вести з ними роботу. Незважаючи на значний тиск органів влади на структури протестантів, більшість з них зуміли вистояти, а баптисти й адвентисти помітно розширили свою діяльність.

6. Окрім протестантських конфесій баптистів, п'ятидесятників, адвентистів та назарян, які загалом намагалися легалізувати свою діяльність, в Чернівецькій області нелегально діяли свідки Єгови. Їх представники влади трактували як антирадянські елементи й жорстко переслідували. Вірним цієї конфесії не дозволяли проводити молитовні зібрання, вилучали в них релігійну літературу. Їх часто притягували як до адміністративної, так і кримінальної відповідальності. Це помітно стримувало розвиток громад свідків Єгови.

7. Представники протестантських конфесій чинили активний опір владі. Це виражалося в ігноруванні ними заборон проводити молитовні зібрання, здійснювати масові релігійні дійства, навчати дітей релігії. Протестанти поширювали різноманітну релігійну літературу, значна частина якої органами влади трактувалася як «недозволена». Поширеною формою протидії антирелігійній політиці стали скарги й звернення протестантів до органів влади і до своїх одновірців за кордон про порушення свободи совісті та їхніх прав. Одним із виявів опору владі в середовищі протестантів можна вважати появу радикальних угруповань серед баптистів і адвентистів (баптистів-«розкольників» і адвентистів-«реформістів»), які вимагали дотримання прав віруючих і не боялися йти на конфронтацію з органами влади.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Боднар В.Б. Розсекречення карних справ священників-політв'язнів – вимога часу: проблеми і перспективи / Боднар Віктор // Релігія та Соціум. Часопис. – Чернівці: Рута, 2011. – № 1(5). – С. 213 – 219.

2. Боднар В.Б. Збереження Свято-Дмитрівської церкви на Буковині в умовах існування радянської влади: приклад служіння Богові / Боднар Віктор // Релігія та Соціум. Часопис. – Чернівці: Рута, 2014. – № 3-4(15-16). – С. 187 – 192.

3. Боднар В.Б. Трансформації релігійного життя євангельських церков (АСД, ЄХБ та ХВСП) в Чернівецькій області в умовах радянської політики атеїзації суспільства (1944-1985 рр.) / Боднар Віктор // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. – К.: Видавництво «Гілея», 2015. – Вип. 101 (10). – С. 407-410.

4. Боднар В.Б. Радянська політика ліквідації нечисленних конфесій у Чернівецькій області / Боднар Віктор // Мандрівець. – Тернопіль. – 2015. – №5(119). – С. 55-61.

5. Bodnar Victor. The soviet regime repression against orthodox church in Bukovyna region in 1940-1960s / Bodnar Victor // MODERN SCIENCE. – Praha. – 2015. – № 3. – P. 65–72.

Статті у наукових виданнях, матеріали і тези конференцій

6. Боднар В.Б., Мизак Н.С. Рух за відродження Української автокефальної православної церкви в умовах німецької окупації України у 1941-1944 рр. / Боднар Віктор, Мизак Нестор // Релігія та Соціум. Часопис. – Чернівці: Рута, 2011. – № 2(6). – С. 57 – 64.

7. Боднар В.Б. «За Христа, Короля і Батьківщину»: діяльність Кузистської партії Румунії по розпалюванню релігійно-політичної ворожнечі на Північній Буковині у 40-их роках ХХ ст. / Віктор Боднар // Буковинський журнал. – Чернівці, 2012. – №1(83). – С. 130-137.

8. Боднар В.Б., Мизак Н.С. Проблеми розвитку Греко-Католицької Церкви у Східній Галичині в міжвоєнну добу ХХ ст. / Боднар Віктор, Мизак Нестор // Матеріали науково-практичної конференції «Українська Греко-Католицька Церква у контексті вітчизняної історії та сучасних суспільних реалій» (до 150-ліття з дня народження митрополита Андрія Шептицького то 70-ліття з дня ув'язнення патріарха Йосифа Сліпого) (24-25 квітня 2015 р., м. Тернопіль). – Тернопіль, 2015. – С. 39 –43.

АНОТАЦІЯ

Боднар В.Б. Особливості функціонування релігійних об'єднань Чернівецької області (1944-1985 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. – Національний університет «Острозька академія». – Острог, 2016.

Дисертація є цілісним історико-релігієзнавчим дослідженням, у якому показано особливості функціонування як традиційних конфесій (Руська Православна Церква, Українська Греко-Католицька Церква, Римо-Католицька Церква, іудаїзм, старообрядництво), так і конфесій нетрадиційних (євангельських християн-баптистів, християн віри євангельської (п'ятидесятників), назарян, адвентистів сьомого дня, свідків Єгови) в Чернівецькій області впродовж 1944-1985 рр.

Показано, що релігійне життя в Чернівецькій області в ці десятиліття характеризується певними особливостями і відрізнялося від релігійного життя в інших регіонах СРСР. Воно обумовлювалося низкою чинників, зокрема прикордонним положенням області.

Важлива роль у релігійному житті краю належала чинникам соціальним. Чернівецька область була переважно аграрним регіоном, де лише в післявоєнну добу утвердилася колгоспна система. Доходи значної частини селян залежали не від роботи в колгоспах, а доходів від присадибних ділянок. Це робило буковинських селян відносно незалежними від органів влади і обумовлювало те, що вони погано піддавалися владному атеїстичному тиску.

Немалу роль у релігійному житті Чернівецької області відіграла й та історична обставина, що цей край відносно пізно ввійшов до складу СРСР.

Попри переслідування віруючих і маргіналізацію окремих конфесій, Чернівецька область за радянських часів, як і в довоєнний період, залишалася поліконфесійним регіоном. Тут продовжували функціонувати Руська Православна й Римо-Католицька Церкви, іудаїзм, старообрядництво, євангельські християни-баптисти, християн віри євангельської (п'ятидесятники), адвентисти сьомого дня, свідки Єгови. До того ж тут, окрім цих звичних для інших регіонів України конфесій, діяли «екзотичні» течії осташів і назарян.

Ключові слова: радянська влада, Чернівецька область, Руська Православна Церква, осташі, Українська Греко-Католицька Церква, Римо-Католицька Церква, іудаїзм, старообрядництво, євангельські християни-баптисти, християни віри євангельської (п'ятидесятники), назаряни, адвентисти сьомого дня, свідки Єгови.

АННОТАЦИЯ

Боднар В.Б. Особенности функционирования религиозных объединений Черновицкой области (1944–1985 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 09.00.11 – религиоведение. – Национальный университет «Острожская академия». – Острог, 2016.

Диссертация является целостным историко-религиоведческим исследованием, в котором показаны особенности функционирования как традиционных конфессий (Русская Православная Церковь, Украинская Греко-Католическая Церковь, Римско-Католическая Церковь, иудаизм, старообрядчество), так и конфессий нетрадиционных (евангельских христиан-баптистов, христиан веры евангельской

(пятидесятников), назарян, адвентистов седьмого дня, свидетелей Иеговы) в Черновицкой области на протяжении 1944–1985 гг.

Показано, что религиозная жизнь в Черновицкой области в эти десятилетия характеризовалась определенными особенностями и отличалась от религиозной жизни в других регионах СССР. Они обуславливались рядом факторов. Прежде всего это факторы географического характера – приграничное положение области.

Важная роль в религиозной жизни края принадлежала факторам социальным. Доходы значительной части крестьян зависели не от работы в колхозах, а доходов с приусадебных участков. Это делало буковинских крестьян относительно независимыми от органов власти и обуславливало то, что они плохо поддавались атеистическому давлению власти.

Немалую роль в религиозной жизни Черновицкой области сыграло и историческое обстоятельство, а именно, что этот край относительно поздно вошел в состав СССР.

Несмотря на преследования верующих и маргинализацию отдельных конфессий, Черновицкая область в советский период, как и в довоенные времена, оставалась поликонфессиональным регионом. Здесь во времена советской власти продолжали действовать Русская Православная и Римско-Католическая Церкви, иудаизм, старообрядчество, евангельские христиане-баптисты, христиане веры евангельской (пятидесятники), адвентисты седьмого дня, свидетели Иеговы. К тому же здесь, кроме этих привычных для других регионов Украины конфессий, действовали «экзотические» течения осташей и назарян.

Ключевые слова: советская власть, Черновицкая область, Русская Православная Церковь, осташа, Украинская Греко-Католическая Церковь, Римско-Католическая Церковь, иудаизм, старообрядчество, евангельские христиане-баптисты, христиане веры евангельской (пятидесятники), назаряне, адвентисты седьмого дня, свидетели Иеговы

STRUCTURAL ABSTRACT

Bodnar V.B. Aspects of Religious Associations' Performance in Chernivtsi Region (1944-1985). – Manuscript.

Candidate thesis in Historical Science with specialization in 09.00.11 – Religious Studies. – The National University of Ostroh Academy. – Ostroh, 2016.

The thesis is a complex historical and religious study that discovers the peculiarities of performance of both traditional (Russian Orthodox Church, Ukrainian Greek Catholic Church, Roman Catholic Church, Judaism, Old Belief) and nontraditional religious denominations (Church of Evangelical Baptists, Pentecostals, Nasara, Seventh Day Adventists and Jehovah's Witnesses) in Chernivtsi region during 1944-1985.

The thesis reveals that religious life in Chernivtsi region during these decades was marked by certain peculiarities and was different from religious life in other USSR regions. Such peculiarities were determined by several factors. First of all those were geographical factors. The large part of Chernivtsi region's territory from the end of XVIII

till the beginning of XX centuries was a part of Austrian (later the AustroHungarian) Empire and developed as a territory where representatives of different nations and religious denominations coexisted. During mid-war period Bukovyna was a part of Romania that actively romanized everything including Orthodox Church. As a result, a religious movement of Ostash occurred. After having become a part of the USSR, the Chernivtsi region became a boundary region where many representatives of Moldavian and Romanian nationalities, who had connections with neighbouring Romania, lived. The frontier location of the region determined a certain restraint of Soviet authorities in atheisation of local population. They pretended to display the absence of problems with guaranteeing the freedom of worship.

Social factors played a very important part in the region's religious life. Chernivtsi region was mostly an agricultural region where the kolkhoz system established after war. Most countrymen's income depended not on the work in kolkhoz, but on the work at small holdings. That made Bukovynian countrymen relatively independent from authorities and determined their opposition against Soviet atheistic pressure.

A great part of religious life of Chernivtsi region was determined by the fact that the region entered the USSR relatively late – in 1940. The Soviet authority finally asserted itself here after war. There were notable anti-Soviet movements in the region and the authorities were forced to pursue the relatively moderate antireligious policy. There were no such large-scale purges against believers as in the most USSR and Ukrainian regions during mid-war period.

Despite the harassment of believers and marginalization of certain religious denominations Chernivtsi region remained multi-religious as it was before war. Russian Orthodox and Roman Catholic Churches, Judaism, Old Belief, Evangelical Baptists, Pentecostals, Seventh Day Adventists and Jehovah's Witnesses were still active during Soviet rule. Also, "exotic" religious movements of Ostash and Nasara existed along with the mentioned above common in other regions of Ukraine religious denominations.

Key words: Soviet authorities, Chernivtsi region, Russian Orthodox Church, Ostash, Ukrainian Greek Catholic Church, Roman Catholic Church, Judaism, Old Belief, Evangelical Baptists, Pentecostals, Nasara, Seventh Day Adventists, Jehovah's Witnesses.

Підписано до друку 25.05.2016.
Формат 42x30/4. Ум. друк. арк. 0,9. Наклад 100 пр. Зам. № 47–16
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman»

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Видавець СПД Свиначук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38067) 771 28 70, e-mail: 35800@ukr.net.